

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ У А. П. ВОЈВОДИНИ

Година XIX

Нови Сад, септембар, 1970.

Број 9.

САДРЖАЈ

Децентрализација и подруштвљивање правосуђа

М. Ботић:

Др М. Полит-Десанчић II део;

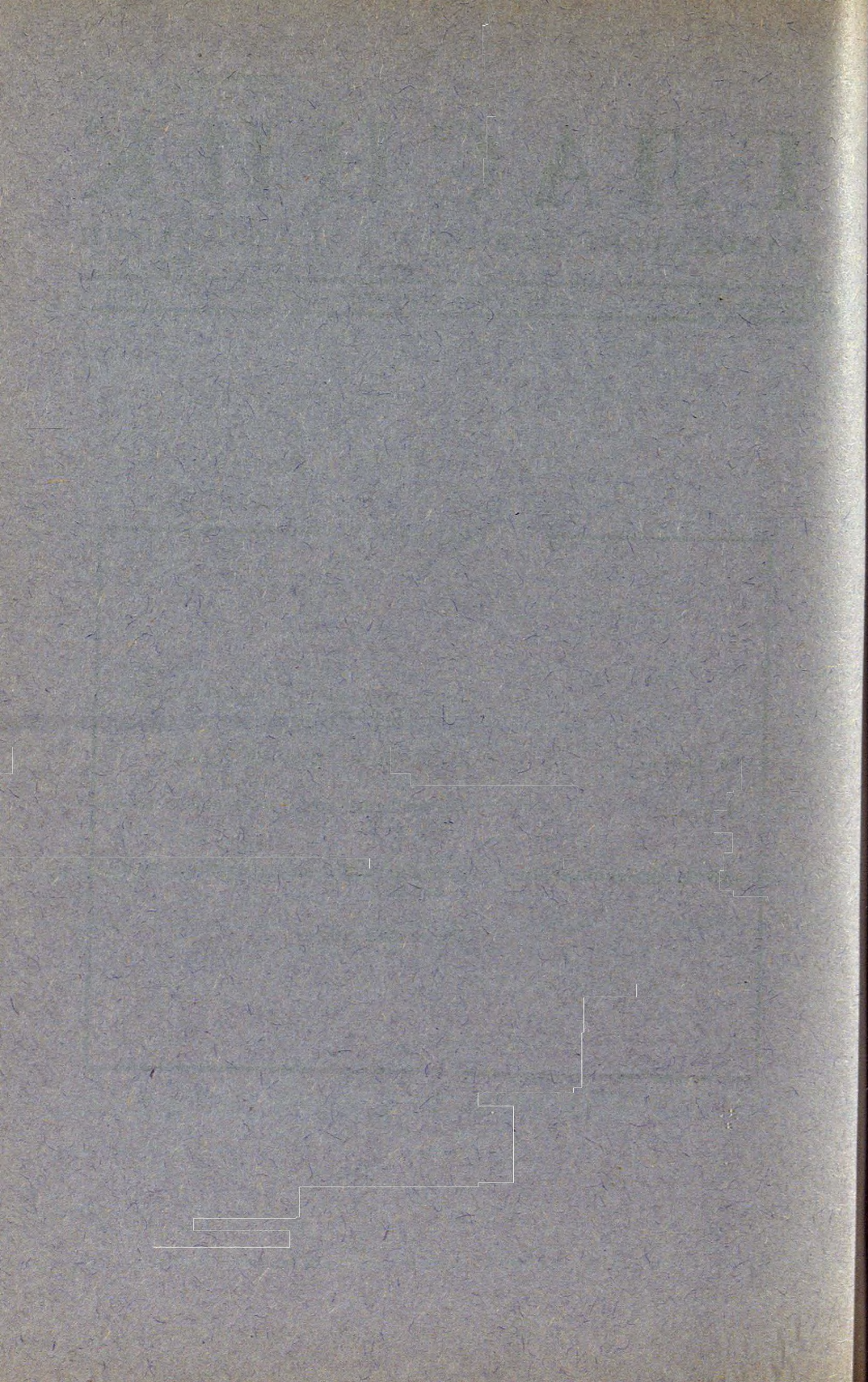
Ј. Салма:

Прикрађење преко половине и уговор (II);

Др Д. С. Јаковљевић:

Забрана бављења одређеним занимањем;

Из судске праксе.

Г Л А С Н И К

АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ У С.А.П. ВОЈВОДИНИ

Година XIX

Нови Сад, септембар, 1970.

Број 9.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА И ПОДРУШТВАЉИВАЊЕ ПРАВОСУБА

Друштвено-политичко веће Савезне скупштине на 17. седници, одржаној 14. јула 1970. године, разматрало је стање и проблеме у правосуђу, на основу извештаја и анализа које су поднели савезни правосудни органи и извештаја Одбора за правосуђе, који је ове проблеме разматрао на 10 седници 6. и 7. маја 1970. године па је усвојило ове:

ЗАКЉУЧКЕ

о стању у правосуђу и мерама за унапређење правосудне делатности

I

Веће усваја материјале о стању и проблемима у правосуђу: Неки основни проблеми у раду судова опште надлежности и рад Врховног Суда Југославије у 1969. години који је поднео Врховни суд Југославије; Извештај привредних судова за период 1966—1970 године, који је поднео Врховни привредни суд; Извештај о стању и проблемима јавних тужилаштава, који је поднело Савезно јавно тужилаштво; Материјал о раду савезног јавног правобранилаштва; као и Информацију о стању и проблемима у правосуђу и Анализу о кадровским и материјалним проблемима у правосуђу, које је поднео Савезни савет за правосуђе.

Обезбеђивање уставности и законитости

II

Веће оцењује да су правосудни органи у целини и у оквиру постојећих услова успешно вршили функцију заштите основних интереса и вредности, обезбеђујући уставност и законитост и правну сигурност грађана, радних људи и њихових организација.

У остваривању ове значајне друштвене функције испољили су се и неки проблеми, па је потребно да скупштине друштвено-политичких заједница и други друштвени и политички чиниоци и правосудни органи предузму одговарајуће мере за њихово раз-

решавање, ради оспособљавања правосудних органа за ефикас-
није деловање.

У том циљу Веће указује на следеће:

1. Положај, функције, организацију и надлежности право-
судних органа треба ускладити са начелима и одредбама Устава
и уставних амандмана, а посебно са становишта развоја феде-
ративног уређења.

2. Потребно је убрзати рад на ревизији и кодификацији
законодавства из области правосуђа, а нарочито доношење ор-
ганизационих закона, затим закона из области имовинско-прав-
них односа и о извршном и ванпарничном поступку, јер њихово
непостојање, као и бројност и сложеност постојећих прописа,
знатно отежава рад правосудних органа.

3. Осетно се заостаје на деетатизацији и децентрализацији
правосудне функције и подруштвљавању правосуђа, нарочито
у погледу успешног деловања разних вансудских установа, као
што су изабрани судови, односно арбитраже, мировна већа, су-
дови части и др. па је потребно покренути политичку и законо-
давну иницијативу за развијање и унапређење постојећих ван-
судских установа и за образовање нових, нарочито у областима
где за то постоје услови и укаже се потреба.

Разрешавањем спорова који настају из односа регулисаних
нормативним актима радних и других самоуправних организа-
ција, наше правосуђе преузима квалитативно нове задатке. Пра-
восудни органи тиме с једне стране доприносе учвршћивању и
афирмацији самоуправних односа, а с друге стране таква актив-
ност ових органа указује на потребу интензивирања напора на
подруштвљавању правосудне функције. Ради тога ове процесе
треба усмеравати у овом развојном правцу.

Децентрализација и подруштвљавање правосуђа захтевају
да се сагледају и могућности још активнијег учешћа пороте у
процесу расправљања и одлучивања.

У процесу подруштвљавања правосуђа треба и даље развија-
ти самоуправне односе унутар правосудних органа, посвећујући
при том посебну пажњу изграђивању критеријума за расподелу
и награђивање према раду.

Самосталност и независност судова

4. Принципе самосталности и независности судова, затим из-
бора и именовања односно реизбора и реименовања у правосу-
ђу, треба и даље развијати и при томе онемогућавати евентуалне
појаве које би могле умањивати њихов значај.

5. Материјално-финансијски положај правосуђа, нарочито
на неким подручјима, не задовољава. Ради тога је потребно уло-
жити напоре да се обезбеде материјално-финансијски услови не-
опходни за нормално и потпуно вршење ове друштвене функци-
је. При томе је и даље потребно изучавати могућност обезбеђи-
вања самосталних извора средстава за финансирање ове делат-
ности.

6. Стање кадрова и правосуђа не задовољава. Ради тога је потребно обезбедити одговарајуће услове за вођење дугорочне кадровске политике у овој области, као и средстава за адекватно награђивање правосудних кадрова и за попуну упражњених места у овим органима.

7. Запажене су слабости и у погледу ефикасности рада правосудних органа, посебно судова. Велики број судских поступака неоправдано дуго траје и оптерећен је непотребним формализмом. Знатан је број и неосновано покренутих судских поступака.

Запажени су случајеви неизвршавања судских одлука, нарочито оних из радних и стамбених односа и социјалног осигурања, који негативно делују на плану обезбеђивања законитости, и правне сигурности, као и на углед и ауторитет правосуђа.

За отклањање ових слабости, у првом реду, су позвани правосудни органи, који — уз одговарајућу помоћ и сарадњу скупштина друштвено-политичких заједница — бољом организацијом посла и већим ангажовањем треба да их превазиђу.

8. На подручју правосуђа и сувише се дуго задржало стање које није усклађено са постигнутим научним и техничким прогресом. Ради тога је потребно створити одговарајуће материјалне и друге услове за модернизацију правосуђа и за примену научних достигнућа и у овој области.

С тим у вези претпоставља се потреба израде програма модернизације који ће садржавати све елементе за унапређење рада на подручју правосуђа, као и циљеве који ће се постићи применом одговарајућих научних метода и технике. У томе значајну улогу треба да има Савезни савет за правосуђе и одговарајући органи ужих друштвено-политичких заједница, који би требало да се ангажују на координирању напора у том правцу.

Незадовољавајућа материјална ситуација

III

Разматрајући извештаје савезних правосудних органа, Веће је констатовало да ови органи успешно врше функцију правосуђа. Међутим, истакнута систематска питања и проблеми односе се и на ове органе, а посебно са становишта функције и њеног односа са републикама и аутономним покрајинама у домену правосуђа.

Кадровско стање у савезним правосудним органима није задовољавајуће, нарочито у погледу положаја и награђивања стручних сарадника.

За рад савезних правосудних органа нису обезбеђени ни одговарајући материјални услови. Осим тога они су смештени у нефункционалним зградама и без довољно просторија.

На модернизацију рада и увођењу савремених техничких средстава и у овим органима није ништа учињено.

Веће сматра да за отворена систематска питања, која се тичу савезних правосудних органа, решења треба тражити у оквиру мера за укључивање целокупног правосудног система у наше друштвене процесе. Међутим, за решење актуелних кадровских и материјалних проблема савезних правосудних органа и за модернизацију њиховог рада, потребно је да Савезни савет за правосудје, у заједници са овим органима припреми одговарајуће предлоге и достави их надлежним службама федерације ради решавања.

Даља реформа правосудја

IV

Полазећи од изложених констатација и ставова, Веће сматра да би Савезна скупштина у најскорије време требала да донесе и одговарајући акт којим би се утврдила политика даљег развоја и унапређења правосудног система и одговарајуће мере ради бржег оспособљавања правосудних органа за ефикасно деловање.

Израду овог акта обезбедиће Одбор за правосудје овог Већа и друга заинтересована тела Савезне скупштине уз учешће Савезног савета за правосудје и савезних правосудних органа. При томе треба користити досадашњи рад на реформа правосудја који је резултирао доношењем Теза о правосудном систему и Предлогом за доношење резолуције о даљем развоју правосудја од стране Савезног савета за правосудје.

У току припремања овог акта треба обезбедити широку консултацију са Републичким и Покрајинским органима као и другим заинтересованим организацијама.

Др МИХАЈЛО ПОЛИТ — ДЕСАНЧИЋ, ПОЛИТИЧАР, ПРАВНИК
И АДВОКАТ

II

Услед недостатка изворне грађе о адвокатском раду др Михајла Полит Десанчића тешко нам је свестраније приказати обим, природу и значај Политовог рада као адвоката. Овај није био ни мали ни безначајан, као ни његов рад на политичком и јавном пољу. Када се зна његова изванредна ерудиција, велика правна култура, посебна вештина говора, његово познавање правне теорије и правног и политичког поретка у тадашњој Европи — чиме се Полит у своме политичком и јавном животу врло успешно служио — онда је сигурно да је Полит успешно и ауторитативно обављао и своје адвокатске послове. Будући да су

српски народни фондови били и обимни и економски снажни, те врло значајни по народни живот Срба у Аустроугарској, то се Политово ангажовање и на овим пословима може само делом сматрати као професионални рад, а делом је и то јавни рад. Политов живот је такав да се његова приватна личност и професионална, скоро и не може одвојити од његовог јавног рада.

Далеко је лакше говорити о Политу као правнику. Читаво његово деловање на свим пољима многоструке интелектуалне, политичке и јавне делатности, носи печат његовог правничког знања и образовања. Тако је и када Полит расправља о државно-правним проблемима Аустроугарске монархије и њених земаља, када износи своју тезу о решењу источног питања, или српског и југословенског проблема, када говори о националним и политичким питањима Подунавља, као и у његовом публицистичком и новинарском раду, па и у раду друштвених институција Срба у Угарској. Полит увек наступа као правник, и по научној ерудицији, по стручној правној аргументацији, системом излагања, извођењем логичких закључака и методом расправљања. Полит није човек конкретне политичке акције какав је на пример био Милетић, и ако је и ту имао извесних успеха. Полит је човек од знања и речи. Његове идеје нису ношене националном егзалтацијом и романтиком, политичком искључивошћу и ужом политичком ангажованошћу, већ увек излаган у одмереној, смиреној, академској мери. Политове мисли су увек правно обликоване, логички конструисане и засноване на чињеницама. Полит се прилагођава и општој и конкретној ситуацији, било да о чему расправља и говори, али увек са њему својственом чврстином компоновања својих мисли. Он није демагог нити трибун. Скоро да је научник, социолог и правник, чак и када је публициста и новинар. Код Полита увек претеже интелектуалац и правник, па и када се бави конкретним политичким проблемима. Полит није био човек маса. Ово му је сметало, разуме се и поред других објективних момената, да после политичког повлачења Милетића преузме вођство у Народној странци, која је више била народни покрет него политичка странка. Такав Полит није могао да преузме улогу вође. Зато га је лако потисла „нова омладина“, која се сврстала у радикале Јаше Томића. За дневни политички рад као да је Полит имао и сувише мере и знања, што је долазило од тога да је код Полита увек имао превагу идеолог, теоретичар, правник над практичним политичарем. Стога је Политов утицај на савременике више интелектуални него акционо-политички утицај. Овај Политов интелектуализам стварао је извесне неспоразуме са средином у којој је радио, а политички му озбиљно сужавао делокруг простирања. Сем тога, Полит је увек за легалне облике борбе. Парламентарни вид политичке борбе, поред јурналистичког, његово је политичко оружје. Међутим, баш овакав Полит је могао тако дуго да води запажену реч у свим питањима националног и политичког живота Срба и осталих народности у Угарској, а да се не изгуби у пролазним политичким ангажманима, што се неминовно дешава

политичарима. Отуда Политова бриљантна парламентарна каријера и у Карловачком сабору и у Хрватском сабору и у Угарском парламенту и за време Милетића и после Милетића. Треба напоменути да је у Угарском сабору друге половине XIX века, било мноштво врло образованих и гласовитих политичара и државника, који су увек са великим интересовањем и пажњом слушали реч Полит-Десанчић, и ако је овај увек говорио у име малобројне групе народносних посланика. У својим дебатама носио се Полит великим успехом и са најјачим сабеседницима у Угарском парламенту!

Полит, по својој наобразби, својим склоностима и својим држањем био би сигурно бољи дипломата него политичар. Др Штајн га је на то и подстицао. Нудио се Полит руској дипломатској служби, али га је Горчаков (1867) одбио. Са Цетића је побегао. У Србију није могао да пређе ни као адвокат, јер су Обреновићи били у тешкој завади са Омладином и са војвођанским народњацима. Полит би био и добар државник једне напредније и либералније Србије, што није била тадања Србија, чак ни када су дошли на власт либерали, а баш ти његови другови са студија из Париза, када су дошли на власт охладнели су према њему. Тако је остао Полит у Новом Саду, да води народњачку и либералну политику и да се бори за национални опстанак угарских Срба, који су пред крај XIX века нагло губили терен и у самој Војводини. Многи други (Бошковић, Гига Гершић и др.) прешли су у Србију где су, искључени од политике, постали углавном професори или државни чиновници.

Положај српског народа у Аустроугарској и на Балкану као и проблем аустројских Словена, те размах либералне грађанске демократије у Европи, опредељавали су Политов друштвено-политички рад, ангажовањем интелектуалних и правничких способности, његове адвокатске умешности, његовог познавања људи и прилика, за решавање виталних националних, политичких и државних проблема нашег националног простора. Класно везан за грађански сталеж и грађанске друштвене институције Полит нема већег интересовања за социјалне проблеме бар не ван грађанског друштвеног система. Полит развија своју јавну делатност претежно на национално-политичком и друштвено-политичком плану, увек са позиција схватања либералне буржоаске демократије свога времена. Полит је идеолог либералне грађанске демократије.

Сигурно да је погрешно стављати Полита у исти ранг са Милетићем, тим националним револуционаром, великим политичким вођом Срба у Угарској, који је творац једне чувене политичке епохе Срба у Војводини (1860/1880). Међутим, стоји чињеница да је Полит извршио приметни интелектуални утицај на све прогресивније припаднике наше интелигенције друге половине XIX века који су се бавили друштвеним питањима или политиком, посредно или непосредно. Сем тога за време Милетића био је Полит „други човек” у Народној странци, што није безначајна ствар, а после Милетића, као лидер Српске либералне

странке у Војводини Полит је дуго година вршио и одлучан политички утицај на неке слојеве српског грађанства. Тај европски образовани интелектуалац, бистрог ума, великог знања правник и социолог, спада у врхунску категорију наше интелигенције XIX века. Међу наше најугледније националне и политичке прваке, највеће парламентарне говорнике, правнике и адвокате. У том смислу је оцењен значај Полита и од Скерлића, Штросмајера, Рачког, касније др Новака, др Васа Чубриловића, па валда и данас можемо о таквом Политу и ми говорити, а сасвим сигурно као заслужном националном раднику, и великом правнику и адвокату.

Прилика је да се бар у најосновнијим цртама прикаже нешто од његовог рада и дела у потврду изнетог мишљења.

Полит и „источно питање”. Полит је међу првима на научној, историјско-правној и политичко-правној основи, поставио и разрадио источно питање. Већ у својој првој расправи „Источно питање и његово органско решење”⁸ (1862), на темељу грађанске државно-правне теорије, а сагласно са политичким схватањима европске либералне демократије, Полит поставља и разрађује проблем ослобођења балканских народа, у оквиру кога и питање ослобођења и уједињења Срба, а на принципима самоопредељења народа, њихове моћусобне повезаности, уз искључење доминације било које велике силе на овом простору.

О источном питању се у то време много говорило и код нас и у Европи. О њему расправља Уједињена Омладина. Објављене су и расправе, Милетића, (1863), Владимира Јовановића (1863), Светозара Марковића (1872) и других. Шездесетих година XIX века долази до националног ослобођења и уједињења Италијана, ствара се уједињена Немачка држава, рађају се покрети и других европских народа за стварањем националних држава. Све је то актуелизовало и питање ослобођења Балканских народа, па и ослобођења и уједињења Јужних Словена, који су били у оквиру Отоманске и Хабзбуршке империје. Уједињена омладина је управо на тим идејама и поникла. И ако је окупљала претежно Србе њезин утицај је био знатан и на борбу осталих Јужних Словена. Полит је играо видну улогу у раду Омладине, у њеном либералном крилу.

Сви они који су се бавили третирањем ових питања прилазили су им, разуме се, са различитих друштвено-политичких и државно-политичких позиција, већ према својој социјалној и политичкој опредељености. Међутим, у свим тим расправама и написима запажамо трагове Политових идеја.⁹

Политове концепције су увелико превазилазиле Гарашанинове идеје, које су биле оптерећене српском средњовековном прошлостју. Идеје Владимира Јовановића су истина шире од Гарашанинових али под утицајем националног романтизма и не-

⁸ Др Мих. Полит-Десанчић: *Die Orientalische Frage...* (Wien 1862)

⁹ Др В. Чубриловић: *Историја политичке мисли у Србији XIX века* (Београд 1958).

основане вере у помоћ западних сила. Није ни Полит занемари-вао српску средњовековну прошлост. Рачунао је и Полит са државничком традицијом српског народа и веровао у ослободи-лачку мисију Русије. Међутим, Полит није идеализовао ни на-род, ни „Душаново царство“ како су то чинили многи из Ом-ладине, него је ове елементе уграђивао у своје идеје толико, колико је било потребно да се Европи укаже на чињеницу да на балканском простору постоје већ формиране нације у савре-меном смислу речи, а које се ослањају на средњовековну тради-цију, која је нарочито код Срба увек била жива. Полит је уочио значај појаве уједињене Немачке, предвиђајући да ће ова уско-ро потиснути Аустрију, као велику силу. Исто тако, Полит је предвиђао да ће се Русија разићи са Аустријом због својих инте-реса на Балкану. Ту је Полит налазио зачетке рушења и Ото-манске империје и Хабзбуршке империје. Што још постоји „Бо-лесник на Босвору“ имао се приписати супротностима интереса западних сила и Русије, на источном простору. У таквој ситуа-цији Полит види и интерес ових сила да се источно питање ре-ши стварањем националних држава, повезаних међусобно у теш-ње и шире савезне државе. То су били и политички ставови европске либералне буржоазије (Мацини, Гарибалди, „Лига за мир и слободу“ и др.)¹⁰

Основне Политове идеје о источном питању су: органско решење источног питања може се наћи једино у принципу на-родног самоодређења народа европске Турске, „тако, да се ови народи реално афирмирају као национални организми“. Балкан-ски народи морају да престану „да буду сматрани за објекте посебних интереса и територијалног ширења појединих европ-ских сила“, већ да их се има препустити њима самим уз пот-помагање од стране Русије и великих сила њиховог државног изграђивања. Полит истиче: ако се упозна историја и културна способност ових народа да се не може водити политика погађа-ња између великих сила на рачун балканских народа. На место „Болесника на Босвору“ не може доћи ни Аустрија ни Русија, него се имају формирати националне државе ових народа. Ови народи, пак, не би се могли одржати сами већ једино у ужој и широј државној заједници. Полит сматра да ће Срби и Бугари створили једну федерацију (у то време се рачунало, а и било је таквих расположења, да ће доћи до уједињења Срба и Бугара падом Отоманске империје, што је срушено Санстефанским ми-ром). Остали несловенски народи, Грци и Румуни, а евентуално и Албанци, уколико се ови конституишу у нацију (Полит први помиње Албанце и предвиђа могућност њиховог конституисања у нацију, о чему ће мало ко, сем Светозара Марковића и касни-је говорити), треба да се српско-бугарском федерацијом остваре балканску конфедерацију. По Политу оно што је Швајцарска у Европи треба да буде балканска конфедерација на Балкану. Ан-гажовање Русије и других европских сила на рушењу Отоман-

¹⁰ Јован Скерлић: Омладина и њена књижевност, гл. XV. Омладина и западна демократија — Београд 1906.

ске империје не сме имати територијалне захвате на Балкану, а улога европских сила треба да иде на европеризирање Истока и консолидацију новостворених националних држава на Балкану. „европски Исток мора постати европски, а да при том ни једна европска држава не сме присвојити територију”¹¹ И Русија има да одигра само ослободилачку и заштитничку улогу. То су углавном идеје Политове главне расправе по овим питањима: „Die Orientalische Frage und ihre Organische Lösung”, Wien 1962.

Цитираћемо неке пасусе из Политове расправе из којих се виде схватања Политове правне филозофије (идеалистичка, либералних интелектуалаца XIX века), државно-правне теорије (органска теорија о држави), политичко-правно резонување (самоопредељење народа, повезивање националних држава у савезе, на линији: „Уједињена европа”), те коначно и начин Политовог излагања:

...„У свим великим питањима светске историје мора из борбе посебних интереса изаћи као победник морални принцип, који се, управо стога што је морални, испољава као узвишен изнад свих посебних интереса, чиме се потврђује владавина разума. И управо сазнање те истине треба да делује утешно и умирујуће на народе Балканског полуострва, те да им пружи извесност да ће, раније или касније, победа моралног принципа отворити светлу перспективу њихове будућности.

Досадашње нерешавање Источног питања и није ништа друго него борба изукрштаних посебних интереса европских држава. Из те борбе нужно мора произаћи нешто треће, што ће неутрализовати све те посебне интересе и ипак моћи, у једној одређеној тачци, да пружи задовољавање интереса свих. То је логика светске историје, која ће морати доћи до изражаја и у Источном питању и његовом решењу...”

...Историја народа и држава не може се, природно, унапред одредити, и у политици понајмање може постојати математичка извесност. Било би дакле, исувише смело ако бисмо покушали да унапред одредимо како ће се ствари формирати на Балканском полуострву и да прорекнемо судбину нација Турске. То формирање мора нужно зависити од многих променљивих околности које ће одлучујуће утицати на судбину тих нација. Али као што у сваком организму има симптома, који као стицај карактеристика, дозвољавају да се изведе закључак о опредељењу и способности организма, тако исто морају и код народа, који су само виши организми, постојати симптоми у њиховој историји, у њиховом националном животу и у њиховим стремљењима, који дозвољавају да се изведе, иако не с математичком сигурношћу, оно бар приближан закључак о њиховој судбини. И у том смислу само желели бисмо да изнесемо наше схватање о решењу Источног питања...”

¹¹ Др Мих. Полит-Десанчић: Источно питање и његово органско решење (Н. Сад 1962).

„... Колико ми познајемо нације Турске, њихову историју, њихову културу, њихова национална стремљења и уопште прилике Балканског полуострва, желели бисмо да одговоримо на ово питање у општим цртама: да Словени, Румуни и Грци треба да се уједине само у један савез држава, да би, међутим, један члан тог савеза држава, — српско-бугарска држава, — истовремено требало да буде савезна држава...”

„... Конфедерација као савезна држава неприменљиво је за поједине нације у смислу националног принципа, који захтева за сваки народ једну независну државу. Само где има или сувише нација, од којих је свака за себе сувише мала и слаба да створи сопствену државу и где се, уз то, историја и култура тих нација испољава као међусобно изаткана и где оне са земљом коју насељавају чине, у извесном смислу, једну недељиву целину, или где постоје нације које су међусобно генетски сродне и чија се историја и култура прожимају а да при том једна нација није абсорбовала другу, — ту може бити на месту конфедерација као савезна држава. Али тамо где једна нација генетски уопште није сродна са другом, где је довољно велика и снажна да створи сопствену државу, где има сопствену историју и културу — ту би се, у духу националног принципа, ако географски положај и материјални интереси упућују једну нацију на другу, — могла применити само конфедерација као савез држава ради заједничке заштите...”

„... Назвали смо решење Источног питања које смо ми скицирали као органско. Уствари смо мишљења да би свако друго решење било, такорећи, механичко, јер освајање Турске овом или оном државом, исто тако као и њена подела, не би могли да пруже нацијама Балканског полуострва развитак који одговара њиховој индивидуалности. Освајање, као и подела Турске, сјединило би хетерогено или раздвојило оно што треба да буде спојено. Свака од нација Турске ако би припала једној или другој великој држави, никад се не би могла одрећи своје жељене државне независности, и анексија би довела до перманентне револуције у анектираним деловима. Напротив, решење које смо ми скицирали пружило би нацијама Турске државну егзистенцију сасвим у складу с њиховим организмом, сходно томе како су се ти организми образовали кроз историју и национални живот...”¹²

У другим својим написима (у часописима и листовима: Народ, Застава, Браник, Ost und Vest, Müncehaener Zeitung, Neue Freie Presse, Revue de du Mondes и др.) и говорима у разним приликама, расправља Полит углавном на истим принципима, нешто прилагођено времену и одговарајућим политичким ситуацијама, те актуелности догађаја поводом којих говори или пише. Оно што је најважније: Полит држи актуелном и отворену ову тему кроз читавих шездесет година свога јавног и политичког рада. И путем штампе и речју на разним

¹² Др. Мих. Полит-Десанчић: Источно питање и његово органско решење (Н. Сад 1962).

форумима, упорно користећи сваку прилику и могућност да о источном питању „говори за Европу”. Тако све до балканских ратова (1912—1913). Проблем осавременује, током времена, нарочито обзиром на југословенски покрет Штросмајера и др Полит је нешто обазривији у односу на судбину Срба у Угарској, из политичког и личног опортунитета, већ према степену политичких и личних слобода у Угарској, али их никад не искључује из општег склопа српског и југословенског питања. Полит се њима више бавио као угарским народносним проблемом, као питањем Српске Војводине у Угарској.

Милетић, и ако на основним идејама Политовог схватања источног питања (које није само Политово него и тадашње напредне европске демократије и нашег либералног грађанства), прилази питањима источног односно српског проблема не само расправама и написима него и конкретном политичком акцијом. У своме првом напису, у Србском дневнику, „Источно питање” (1863) као и у каснијим чланцима и говорима, Милетић поставља Источно питање као револуционарно-национални покрет поробљених народа, а његово решење, види у спрези рата (постојећих балканских држава) и поробљених маса. Искључује сваку деобу европске Турске, међу великим силама, па и анексију неких области од стране Русије.

Милетић и сам активно учествује у организовању побуне, а посебно на дизању устанка у Босни и Херцеговини. Милетић чак ставља у програм политичке борбе војвођанских Срба, односно свога политичког покрета (Српска народна слободумна странка) и решење источног питања. Бечкеречки програм (1869) у својих седам тачака садржи у тачки 6 и ову програмску декларацију: „да се у интересу слободе и самосталности Хришћанских народа и уједињења народа српског на истоку пречи свака политика, која иде на одржање Турске или на освојење тих народа, и да се заступа у том погледу начело немешања страних сила и да се заузима за ослобођење тих хришћанских народа у Турској”¹³

У својој борби за остварење ових циљева Милетић сарађује и са Светозаром Марковићем (Застава, „Дружина за ослобођење српско”). Милетић долази у сукоб са званичном политиком Обреновића, који су имали своју концепцију решења источног питања, учествује у припремама побуне и устанака (побуна Кривошија у Боки, босанско-херцеговачки устанак). Проповеда ослободилачки рат Србије против Турске, прикупља за овај помоћ и добровољце и сл., а то га коначно одводи на робију.

Владимир Јовановић, првак Омладине и србијански либерал, објавио је свој први рад о источном питању истовремено у Лондону и у Новом Саду 1863.: „Српски Народ и Источно питање”. У овој расправи, а и у другим политичким списима Владимира Јовановића запажамо идеје на линији Полита и

¹³ Текст цитиран из брошуре М. Клицина: Др Светозар Милетић, Нови Сад, 1962, стр. 26—27.

Милетића, но са јачим нагласком на улози српске државе — Србије и учешћу западних сила. У овом правцу Владимир Јовановић ствара и личне везе и тражи подршку од Гледстона, Мацинија, Кошута и првих француских радикал-социјалиста. Вл. Јовановић налази да је интерес Француска и Енглеске у стварању самосталних балканских држава јер се тиме сузбија пенетрација Аустрије и Русије на балканском простору. Владимир Јовановић приписује, Србији улогу Пијемонта за уједињење српских и југословенских земаља. Да би ово Србија могла постати тражи демократизацију Србије. Ова концепција је углавном прихваћена од свих напреднијих србијанских интелектуалаца па и неких политичара, а биће то и шири политички програм ових, све тамо до 1918. године.

Светозар Марковић у своме делу „Србија на Истоку“ (Нови Сад 1872) расправља о источном питању и српском проблему уз оштру критику грађанске политичке и државне мисли. Идеје књаза Михајла Обреновића и Илије Гарашанина о проширеној Србији, као и идеје Владимира Јовановића о пијемонтској улози Србије. Светозар Марковић сматра да српско питање не могу решавати постојеће две српске државе, кнежевина Србија и кнежевина Црна Гора и њихове династије, па ни уз помоћ Русије, великих сила а ни уз учешће побуна балканских народа. Светозар Марковић види решење источног читања само у револуцији „споља и изнутра“. Будућа федеративна заједница балканских народа (Срба, Бугара, Арнаута, и Цинцара) има се засновати на принципима добровољности, не само народа него и личности. Св. Марковић проповеда социјалну револуцију на Балкану. Он уопште искључује буржоаску државу као инструмент окупљања и уједињења народа. Св. Марковић је против „европеизације“ Балкана јер у овој види буржоаску државу и њене институције (које су тада у Србији уводили Срби интелектуалци из Војводине). Он је за социјалистичку адаптацију постојећих патријархалних друштвених облика, што је свакако утицај Руских народњака. Св. Марковић је за уништење буржоаске државе а на њено место ставља заједницу „слободних људи и равноправних радника“. Своју расправу „Србија на Истоку“ завршава: „Српски народ нема другог изласка до револуције на Балканском полуострву, револуције која би завршила уништењем свију држава што данас смећу да ти народи не могу да се сједине као слободни људи и равноправни радници, као савез општина, жупанија, држава како им најудесније буде“¹⁴

Полит као народњак и председник Српске либералне странке. Падом Баховог апсолутизма („Октобарска диплома“ 1860) отворена је нова епоха и у животу Срба у Угарској. До изражаја долазе нарасле политичке снаге грађанства, које се налазило у економском успону. Главни носилац овог политичког кретања био је Светозар Милетић, тада адвокат

¹⁴ Цитирано по тексту, Светозар Марковић; Одабрани списи — Србија на Истоку — Српска књижевност у сто књига, Нови Сад 1961.

у Новом Саду. Милетић покушава да у савезу са Мађарима оствари српске захтеве у ком циљу ступа у везу са мађарском либералном опозицијом. Ову политику ће Милетић са својим следбеницима, заступати на Благовештенском сабору (1861) и ако тамо остаје у мањини, услед вештих маневара бечке владе и аустрофилски расположених српско-православних црквених кругова. Што није дошло до остварења замисли Милетићеваца да се у оквиру Угарске арондира аутономна Српска Војводина или бар, територијална административна аутономија жупанија, разлог је „Поравнање” 1867. год. Аустријско-Мађарским поравнањем Војводина је припала у Угарску половину државе. Политички правци мађарске либералне буржоазије (и дела племства) дотадашњи политички савезници српског народног покрета и Милетића у борби са Аустријом (Андраши, Деак, Етвеш, К. Тиса и др.) сад су схватили поравнање као прилику да од Угарске створе једнонационалну Мађарску (Magyarország), сад већ сасвим негирајући српски и друге народносне проблеме Угарске. Од тада Милетићева политика (српског народног покрета), усмерава се на борбу за очување српске народности, националне посебности Срба у Угарској, повезујући се чвршће са другим народностима Угарске и са српским и југословенским покретом за ослобођење и уједињење ван Аустроугарске. Сем тога на борбу за демократизацију и либерализацију јавног и политичког живота у Угарској. Милетић је још на Благовештенском сабору рекао: „ми смо и Срби и грађани”.

У српском народном покрету после пада Баховог режима од првих дана јавља се и Полит. Одмах избија у прве редове. Полит игра видну улогу у Омладини (1866—1871) и то у њеном најширем либералном крилу. У Милетићевој Српској народној слободоумној странци (1869—1884) постаје један од најутицајнијих и најугледнијих Милетићевих сарадника, да би временом био „други човек” у странци. Полит за Милетићеве ере (1860—1882) стоји, може се слободно рећи на центру покрета (странке), са Мишом Димитријевићем и Др Илијом Вучетићем. Десно крило покрета од старијих народњака чинили су: Др Суботић, Стеван Брановачки А. Трифунац, и др., а од млађих: Др Ника Максимовић и Др Св. Касапиновић. Левица се јавља нешто касније, од млађих људи који се развијали под утицајем социјалистичких идеја — „нова омладина” („вршачки социјалисти”): Јаша Томић, Лаза Нанчић, Бока Милосављевић и др.

Полит развија своју политичко-журналистичку активност и кроз Суботићев „Народ” и кроз Милетићеву „Заставу”, те по немачким, аустријским француским, и белгијским либерално-прогресивним часописима и листовима. На терену страначке дневне политике Полит је углавном увек уз Милетића и за Милетића, и ако је међу њима понекад долазило и до мањих несугласица због крутог држања Милетића у унутарпартијским односима. Полит је био и остао у покрету и у странци теоретичар, идеолог, и — да се тако изразимо, адвокат покрета

и Милетића. Са Милетићем је одржавао и пријатељске односе, па и пословну сарадњу у адвокатури. Био је Милетићев бранилац на суђењу због велеиздаје. Остао је његов поштовалац и после повлачења Милетића из јавног живота и његовог оробавања са Јашом Томићем, удабном ћерке Милице за Јашу.

Када се Милетић налазио на издржавању петогодишње казне народњаци (сем левице) сматрали су Полита вођом странке па чак и српског народа у Војводини (странка се поистовећивала са народом), и очекивали од Полита да преузме вођство српског покрета. Међутим, Полит је све ово одбио и демантовао. Он није имао ни воље ни снаге да преузме вођство једног национално-револуционарног покрета. Он се задовољава дотадашњом својом позицијом у покрету и странци. Поводом овога Полит пише: „велика је ствар назвати се вођом једног народа, за ово није нужна само знаност, већ и оно пожртвовање, које је често са трагичношћу скопчано... што се мене тиче то ја своје народу свагда на услузи стојим, али морамо одлучно од себе одбити и сенку каквог „вођства“¹⁵

Полит очито није био човек решен на патње и мучителство. Он је био и остао само један од првака Милетићевог народног покрета. Такав ће Полит остати све до коначног распада странке и до оснивања своје, Либералне странке. Отуда је и разумљиво прилично резервисано држање Полита поводом сукоба десног и левог крила народњака после повлачења Милетића. Тада су десничари, правци странке, интелектуалци — „нотабилитети“, заказали састанак у Будимпешти, на иницијативу Др Нике Максимовића и Др Светислава Касапиновића, ради стварања новог опортунистичког програма. Полит се са њима није солидарисао али је задржао став исчекивања, док је лево крило станке енергично иступило против Будимпештанског састанка. Исто тако Полит не узима учешћа ни на Кикиндској конференцији. И десничари и левичари рачунали су на Полита и тражили његову сарадњу или солидарисање. Међутим Полит је остао по страни. С тога су га и једни и други, тада још сасвим опрезно осуђивали.

Прве године осме деценије XIX века биле су пуне тешких искушења за Србе у Угарској. Неуспех ослободилачког рата на Балкану и српских устанака у Босни и Херцеговини, разочарење у Русију (Санстефански мир, Дармштатски споразум и др.) Берлински конгрес, јачање мађарских владајућих кругова и видни успеси мађаризације народности (чак и ненасилне), последице економске кризе, неизлечива болест Милетића — имали су размере народне катастрофе. Све је то поколебало и редове првака српске народне слободоумне странке. У овој јачају опортунистичке тенденције, нарочито у редовима интелектуалаца. Било је очигледно да држање и активност многих политичара народњака, нису више на Милетићевој линији, нити у сагласности са Бечкеречким програмом. С друге стране пак, јачале су снаге „нове омладине“ које су сад већ биле у процесу

¹⁵ „Застава“ бр. 76 из 1879.

формирања радикалног покрета војвођанских Срба. У таквој ситуацији узео је иницијативу Др Ника Максимовић (који је још и за Милетићево време покушавао ревизију Бечкеречког програма), да се на скупу српских интелектуалаца расмотри национални и политички положај Срба у Угарској те изради нов програм. Тако долази до конференције у Будимпешти (24—25. III 1884).

Угледни прваци Срба из Угарске (учествовали су и Срби из Хрватске) на овом скупу донели су одлуку да се сазове шира конференција у Великој Кикинди, којој да се предложи закључци Будимпештанског скупа, као нови програм. Будимпештански састанак напушта Бечкеречки програм као неостварљив. Срби треба да у оквирима устава и постојећих законских решења обезбеде свој даљи живот и развитак. Тражи се доследно спровођење у живот Закона о народностима (Законски чл. 44 из 1868) и „ујемчење” народноцрквене аутономије (законски чл. 9 из 1968). Полит се оградио од закључака ове конференције преко вршачког „Српства”, а дао је и у том смислу изјаву главном уреднику „Pester Lloyd”. Јаша Томић, пак оштро је напао нотабилитете и закључке конференције у низ написа, јавних говора, оглашавајући их ништавим, ненационалним и капитулантским. Јаша вели да нотабилитети желе „да Срби не буду више поборници слободе, да не буду више поносни и неустрашиви на уставном пољу него да постану преторијанци свадања угарске владе и скутоноше бечког царизма”.¹⁶

У Великој Кикинди се састала конференција са око хиљаду учесника 13. априла 1884. године. Полит није учествовао на конференцији под изговором да је оболео. На конференцији су главну реч водили Др Касапиновић и Др Максимовић. Ова двојица су изложила закључке Будимпештанског састанка и инсистирали да се ови закључци прихвате као нов програм странке. Од стране опозиције на конференцији је закључке напао Бока Милосављевић, тражећи да се остане на позицијама Бечкеречког програма. После Кикиндске конференције настала је жива политичка борба између две зараћене струје која ће трајати све до оснивања, на рушевинама Милетићеве народњачке странке, две нове странке: радикалске, Јаше Томића и либералне, Мише Полита (1887). У овој трогодишњој борби, која је била и борба за преузимање Милетићеве Заставе било је много горких речи међу политичким противницима а дошло је чак и до крвопролића на збору у Уљми. Полит је био углавном поштеђен напада, али је Миша Димитријевић, који је привремено преузео Заставу био изложен великим нападима левице, који су имали призив и против Полита. Полит тек 1887. године објављује своју брошуру „Рецимо коју”, којом осуђује Кикиндски програм, а напада лево крило странке као социјалисте, залажући се за одржавање Бечкеречког програма. Ово је била уствари најава оснивања његове нове странке. Змај,

¹⁶ Др Миховил Томанда: Др Светислав Касапиновић (стр. 241—242) Панчево 1940.

коме је тешко падало распарчавање националних снага и разрачунавање међу политичким противницима тих дана је певао:

„Песница ти једна ‚Заставу‘ шчепала,
А песница друга на ‚Браник‘ је пала,
Једна рука стрепи, друга рука стрепи
Залудна ти жеља да те што окрепи”¹⁷

Коначно се борба у странци окончала тако што је Застава прешла у руке Јаше Томића (1885) а Полит је са Мишом Димитријевићем покренуо лист Браник (1885), те што је Јаша Томић са својим присталицама основао Српску народну радикалну странку, на бази Бечкеречког програма са надопунама социјалне и економске природе. Полит пак са Мишом Димитријевићем и Др Вучетићем оснива нову, Српску либералну странку (1887), задржавајући такође Бечкеречки програм. Овој су временом поново пришли и остали „нотабилитети”, па и Ника Максимовић и Светислав Касапиновић. Змај се најзад опредељује за Јашу и радикале, али је са Политом остао у личним пријатељским односима све до смрти.

Обе нове политичке странке сматрале су себе наставком Милетићеве народне странке, а ако то очигледно нису биле. Око Милетићевог политичког наслеђа дуго су се препирале обе странке. Међутим, нити је Полит био наследник Милетића, нити Јаша Томић. Бечкеречки програм био је само деклараторна платформа обе странке. Политова либерална странка била је типична грађанска либерално-демократска странка која се служила строго легалним средствима борбе. Она није успела да стекне већи број присталица у ширим народним слојевима, који су масовно прихватили радикалски програм. Радикали су били далеко масовнија и борбенија странка, но развојем друштвених и политичких прилика у Угарској све су више постојали периферни фактор у политичком животу Угарске.

Либерали су задржали извесну контролу над национално-културним институцијама Срба у Угарској и свој политички утицај у Карловачким сабору, да би и одавде били потиснути од радикала 1902. године. Полит је и даље развијао своју политичку активност углавном парламентарном и публицистичком активношћу, те преко својих сарадника у јавном и културном животу. Сем тога, Полит је упорно проповедао потребу сарадње и политичког окупљања народности; што је на крају, не малом његовом заслугом, довело до Народносног конгреса у Булимпешти 1895. године. Овом конгресу је Полит председавао и ако је Политова странка од свих присутних народносноних странака била најмалобројнија. На конгресу су узели учешће и војвођански радикали. Полит је уживао велики углед у редовима народности и њихових политичких првака и као политичар и као интелектуалац и правник. Стога је и председавао овом значајном скупу. Јаша Томић, пак, поставља далеко шире свој по-

¹⁷ Змај: „Ја и пролеће” — Стармали, април 1887. г.

литички програм у погледу социјалних и економских питања, а сем тога одржава и везе са србијанским радикалима, који су касније преузели власт у Србији. Иначе везе војвођанских политичких првака и србијанских политичара и државника, напредњака и либерала, биле су нарушене и сведене на минимум. Томић је покушао да развије код Срба задружни покрет међу сељацима и ситним занатлијама, тражио је опште право гласа, залагао се за права жена, тражио аграрну реформу, деобу шајкашких ритова и манастирских поседа. На овом програму Јаша проширује свој утицај и на сељаштво, а придобија и извештан број млађе интелигенције.

Политова странка је временом све више опадала. Почетком XX века јављају се и војвођански демократи (браћа Јакшићи, Тихомир Остојић и др.). Ови повлаче за собом један део средњег грађанства и интелигенције. Пред Први светски рат Политова странка се једва примећује, а може се рећи избијањем рата и сасвим угасила. Сам Јанко Перић, главни уредник Браника, у интернацији за време Првог светског рата прилази Јаши Томићу, да би после Ослобођења био први уредник обновљене Заставе. Преостали либерали углавном прилазе демократима.

Заслуге Полита као лидера Либералне странке своде се углавном на ово: Полит је спречио политичку пасивизацију извесног броја угледних интелектуалаца и грађана, у коју се ови повлачили после Милетића, или би чак неки били пришли мађарским владиним странкама, да није основана Либерална странка. Полит је (Ј. Томић, далеко више) онемогућио оживотворење Кикиндског програма, чиме је заустављена национална неутрализација српских политичких странака у Угарској. Полит је одиграо одлучујућу улогу у остваривању политичког савеза народности у Угарској (Народносни конгрес 1895. и Клуб народности посланика у Угарском сабору), чиме је везао политичку борбу Срба са борбом осталих народности Угарске, а што је давало далеко већи значај овој борби, која је иначе све више добијала регионално и периферно обележје. Полит је константно одржавао живе везе са хрватским политичким и јавним радницима и помагао политичку борбу Хрвата у Аустроугарској чиме је знатно допринео продубљавању сарадње и солидарности Хрвата и Срба и то у времену када су ово занемарили радикали у Војводини. Политово југословенство никад није долазило у искушење. Полит је упорно и свим средствима јавног и политичког делања бранио српске интересе на Балкану („источно питање”). У крајњој линији, Полит је својом политиком и јавном делатношћу (као и његова либерална странка) осведочавао постојање српског народа у Угарској, колико је знао и могао, у тадашњим стешњеним условима живота ове бројно мале народности у великој Монархији. Због овога се Полит иначе великоварошки господин, космополита, либерал, присталица идеја о Уједињеној Европи, задржао у полупаорском Новом Саду, на периферији велике Хабзбуршке монархије, као председник

мале, провинцијске народносне странке и уредник њеног гласила. Полит у своме историјско-политичком раду „Прошлост и садашњост нашег положаја” о томе вели: „Ми, када би смо се одрекли Српства, могли би смо имати широко поље као либерали, као демократи, па као радикали, али бисмо морали постати Маџари. Такових либерала, демократа и радикала, који се одрекли своје народности, има пуно у Угарској. Но нама Србима овде је најглавније, да одржимо своје народно биће, па да се као Срби и политички и културно развијамо.”¹⁸

(Наставиће се)

Милорад Ботић

¹⁸ Др Михајло Полит-Десанчић: Прошлост и садашњост нашег положаја „Браник”, год. 1908, Нови Сад.

ПРИКРАЋЕЊЕ ПРЕКО ПОЛОВИНЕ И УГОВОР

Други једностранотеретни уговор је уговор о остави, када је реалан¹⁰. Када је консенсуалан, (што је све више случај), тада је практично двостранотеретан, јер постоје обвезе и на страни депозитира и на страни депонента.¹¹ То значи да нашу анализу треба да ограничимо само на случај када је уговор о депозиту реалан. Када се предаја ствари појављује као форма закључења уговора о остави (када је он реалан), тада обавеза постоји само на страни депозитара (чувара ствари), тј. да чува ствар, да је не употребљава, да је врати и да плати накнаду за причињену штету (уколико она настане). Друга страна нема никаквих обавеза. Према томе, ради се о типичном добротчином уговору код кога, по природи те врсте уговора, а у складу са раније реченим, не може доћи до прикрате преко половине.

Због наведених разлога, код једностранотеретних уговора не може доћи до прикрате преко половине.

(2) Рекли смо да уговор мора бити *комутативан*¹² да би могло доћи до прикраћења преко половине. Код алеаторних уговора,¹³ код уговора на срећу, странка или странке унапред пристају на несразмеру обавезе (што је друкчије природе од уговорног одрицања од заштите у случају прикрате преко половине). Код двостранотеретних уговора економска еквивалентност престација је основна карактеристика и због тога повреда тога начела природно има за последицу могућност тражења и

¹⁰ Вид., др Б. Благојевић, Грађанско-правни облигациони уговори, стр. 187; др Б. Лоза, Облигационо право, стр. 228.

¹¹ Вид., др Б. Благојевић, ибидем, стр. 189. и др.; др Б. Лоза, ибидем, стр. 229.

¹² Вид., § 1268 АГЗ

¹³ Вид., § 790 СГЗ

пружања заштите. Међутим, код алеаторних уговора баш несразмерност и неизвесност давања су у бити уговора, тако да је ту само „прикраћење” нормална појава. Ако би овде дали заштиту, сврха алеаторних уговора би била доведена у питање.

(3) Следећа карактеристика уговора код којих се може применити установа прикраћења преко половине јесте да они морају бити с обзиром на субјекте облигација, *грађанскоправни*. У привредноправном промету не би требало дозволити ни у ком случају заштиту посредством ове институције. Сасвим убедљиви разлози за то су већ дати у нашој правној литератури, па нема потребе да их овде детаљније анализирамо.¹⁴ Наводи се да су субјекти привредног промета, тј. лица која ступају у име привредних организација у уговорне односе, стручњаци по питањима стања вредности на тржишту; да је привредноправни промет масован, брз и формуларан, те прикраћење може бити пре резултат несавесности странака него неукости; некад се роба намерно продаје испод њене вредности да би се на тај начин постигао неки други циљ (рецимо, реклама производа); некада се роба продаје испод њене цене да би се избегла далеко већа штета у случају да она не дође у руке потрошача у одређеном року (кварљива роба); истиче се и много већа алеаторност у привредноправном промету. Ови разлози свакако треба да буду усвојени у нашој судској пракси. У нашој јудикатури се дешавало да се заштита по основу прикраћења преко половине могла реализовати и код привредноправних уговора. Сматрамо да то потпомаже развијање свести о потреби познавања специфичности послова робног и новчаног промета, тј. стручност актера пословања; прецизност, тачност и савесност тих лица.

4. Ако не постоји (II) *прекомерно*, знатно оштећење једне од странка — сауговарача двостранотеретног уговора, онда ни прикрата преко половине као правна установа не може постојати. Овај услов је у различитим законодавствима различито назван: оштећење преко половине-прикраћење преко половине (§ 934 АГЗ — *Schadloshaltung wegen Verkürzung über die Hälfte*; § 559, 560 СГЗ), *прекомерно оштећење*,¹⁵ *уговорно оштећење*,¹⁶ чак и *прекомерна штета*,¹⁷ (што баш није много погодан термин јер алудира на установу штете која није повезана са предметом наше опсервације), — али суштина му је увек иста: уговори немају приликом њиховог закључења ону битну карактеристику коју називама еквивалентношћу престација. Тотална еквивалентност давања двеју странака није могућа јер је једнакост давања одређена не само економским вредносним критеријима (прометна вредност) већ и субјективним мерилима, као што је то, нпр., са афекционом вредношћу. Те две вредности су неретко у нескладу, а сврха уговарања је често у томе што је, нпр.,

¹⁴ Вид., С. Царић, *Оштећење преко половине*, стр. 11—12.

¹⁵ *Lesion enorme, laesio enormis, laesio ultra dimidium, besonders grosse Verlätzung, felén felüli sérelem*, итд.

¹⁶ Вид., Bruno von Büren, нав. дело, стр. 381, *Vertragsverletzung*.

¹⁷ Henriot G. Clode, *La domage anormal...*

за уговарача-купца значајнија нека психичка веза према некој ствари (ретка ствар, страст за скупљањем таквих ствари), него неко сопствено противдавање, док за другог баш то преставља неку вредност. Због тога је еквивалентност увек релативна и ми је схватамо у економском смислу. Према томе, за облигационо право у овом случају и овом смислу није од значаја афективна веза стипуланта са предметом обавезе.

Наравно, ни висина оштећења која се захтева да би се испунио овај услов (оштећење, прикрата), није свуда на исти начин нормирана. Најчешће је еластично одређена у висини од преко половине прометне вредности ствари у тренутку закључења уговора.¹⁸ Тако је то регулисано и у § 934 АГЗ-а¹⁹ као и у § 559 СГЗ-а.²⁰ У својој Скици за законик о облигацијама проф. Константиновић (у чл. 107) висину оштећења такође предвиђа у износу преко половине. Он је то на следећи начин формулисао у првом ставу тог члана: „Ако између обвеза страна уговорница у двостраном уговору постоји у време закључења уговора толика несразмера, да оно што је једна страна примила или треба да прими од друге стране не представља ни половину вредности од онога што је она дала страни, или се обавезала дати или учинити, онда она може захтевати поништење уговора...” Но, величина прекомерног оштећења може бити и више прецизирана, квалификативније регулисана, нарочито у погледу „врсте” вредности о којој се ради — што не би било лоше прецизније одредити у будућем закону о облигацијама („прометна вредност”, „уобичајена вредност”, итд.). Може се размислити и о мањем износу прикраћења, нарочито с обзиром на све већи обим промета стварима велике вредности и међу грађанско-правним лицима (аутомобили, итд.). У сваком случају такво проширење случајева прикраћења преко половине не би требало применити на промет стварима мање вредности јер би то отежало несметано одвијање размене.

Квалификативност се може односити и непосредно на висину, тј. на мањи износ прикраћења од половине вредности престације друге стране, када се жели боље штитити неки друштвени интерес. Тако је наш Закон о промету земљишта и зграда у чл. 26. у ст. 1. предвидео прекомерно оштећење квалификативно, у висини од $\frac{2}{3}$ прометне вредности ствари, ако се ради о промету непокретностима између одређених субјеката: „Уговор којим је радна организација продала земљиште или зграду грађанском правном лицу може се поништити, ако продајна цена не достиже две трећине прометне вредности непокретности у време закључења уговора.” Та одредаба жели да дисквалификује могућност да радна организација продаје земљиште или зграду својим члановима испод њихове прометне

¹⁸ Ако се услови касније промене, вреде правила *clausulae rebus sic stantibus*.

¹⁹ У тој одредби се говори о прикраћењу преко половине као о повреди „обичајне вредности” престагија.

²⁰ У СГЗ-у се говори о „обичној вредности”.

вредности. Овде се заштита може тражити и у случају када се ради о мањем износу оштећења но што је половина прометне вредности непокретности: 2/3. На пример, ако вредност земљишта износи 9.000 динара, износ оштећења не мора бити већи од 3.001 динар, тј. да је радна организација на име куповне цене добила само 5.999. Таква квалификација прекомерног оштећења превиђена је и у ставу 2. истог члана, и то негативно, у већем износу од једне трећине: „Уговор којим је радна организација купила земљиште или зграду грађанина или грађанског правног лица може да се поништи, ако куповна цена прелази за више од једне трећине прометну вредност купљене непокретности у време њене куповине.” То би био случај када би, на пример, радна организација купила зграду од грађанскоправног лица, чија је прометна вредност 9.000 динара, за 12.001 динар или више. Привредне организације не смеју платити више за купљене непокретности него што им је прометна вредност. То је у складу са уставном одредбом о дужности чувања несмањене вредности друштвених средстава којима оне управљају. (чл. 15. ст. 3 Устава СФРЈ). Тим квалификативним одредбама износа оштећења се у ствари боље штити друштвени интерес.

Када се говори о висини прикрате, треба истаћи још једну веома важну ствар. Прикраћење преко половине, као што смо рекли, постоји када је дошло до несразмере давања преко половине од вредности примљене престације. Но, шта ако дође до од тога мање несразмере давања? Очигледно је да и у том случају треба пружити у одређеним случајевима заштиту слабијој (прикраћеној) страни. Јасно је да при томе не може доћи до примене установе прикраћења преко половине пошто у таквом случају не постоји битни квантитативни услов. Овде долазимо до закључка да немају право они који заступају становиште да установа зеленашког уговора није потребно ако постоји установа прикраћења преко половине, и обратно, ако постоји заштита по основу зеленашких уговора, није потребна заштита по основу прикраћења преко половине: (1) Зеленашки уговор може бити поништен и због *мање несразмере* у престацијама уговорних страна него што је испод једне половине вредности што је случај код оштећења преко половине.²¹ Јер „прекомерно оштећења карактерише постојање несразмерне између престација уговорних странака, која је *рачунски одређена* (...), а зеленаштво — постојање *очигледне несразмере* између престација уговорних странака и искоришћавање од стране зеленаша неповољне ситуације искоришћеног — његове нужде, лакомислености или недовољног искуства.” (2) И обратно, ако ови услови (неповољни услови на страни прикраћеног) не постоје, иако је објективни (квантитативни) услов прикраћења преко половине испуњен, не постоји могућност заштите странке по основу зеленашког уговора. Ту нам опет помаже *лезиона заштита*. (Једино се заштита не би могла остварити ни по једном

²¹ Вид., др Љ. Милошевић, Зеленашки уговори, стр. 77., оп. цит. I.

поменутом основу ако се не би испунио квантитативан услов прикраћења преко половине, нити субјективни услови зеленашког уговора.) Све то доказује да, зеленаштво и прикраћење преко половине имају несумњиво заједничке карактеристике. Оне кулминирају чак у том виду да код једног уговора, под којег је једна страна прикраћена може се тражити заштита и по једном и по другом основу, тј. да је тај уговор и зеленашки и закључен нееквивалентно у виду прикрате преко половине. Ипак закључен нееквивалентно у виду прикрате преко половине. Ипак, како смо већ истакли, и једна и друга установа има свој одређени домен примене и без једне од њих не би се могла пружити свестрана правна заштита прикраћеном контрагенту.²²

Из цитиране одлуке ВС НР Б и Х, као и из наведених правних прописа може се видети да прикраћење мора постојати (III) у тренутку закључења уговора. Ако оно настаје касније, — дејством објективних околности у вези промена у тржишним односима, или кривицом стипуланта, — тада више не постоји прикраћење преко половине. Тада је реч о конфузији кривице и реализацији оштећења.²³

За постојање прикраћења преко половине осим поменутих објективних услова, по неким законодавствима и мишљењима потребно је да су испуњени и неки други услови, који су махом субјективног карактера.²⁴ По мишљењу већине наших аутора, којима се и ми придружимо, *субјективни услови прикрате у нашем праву нису потребни* јер нису у складу са нашим правним поретком који жели да пружи заштиту у што већем броју случајева. У целини се слажемо са критиком неких теоретичара која је упућена неким одлукама судова, у којима није прихваћен тај став. Тако проф. Константиновић²⁵ у једном свом раду²⁶ је указивао на погрешност схватања које је било изражено у пресуди ВС НР Србије бр. 333/53 од 27. маја 1959. године, која гласи: „... Раскиду уговора због оштећења преко половине нема места, пошто су правна правила, која су раније важила у супротности са садашњим схватањима да се уговор има сматрати ништавим само ако је уговор склопљен под притиском или у заблуди, тј. у одсуству слободне и одређене воље сауговорача.” Принуда на закључење уговора чији су услови неприхватљиви за једну страну, а такође и свесно довођење у заблуду једног уговорача од стране другог о правој вредности ствари, треба да резултира могућност примене правила о прикраћењу

²² У том смислу видети, др М. Константиновић, *Анали*, у *Литератури* наведен чланак, стр. 219.; Љ. Милошевић, *дисертација*, стр. 77.

²³ Вид., Henriot, G.C., нав. дело, *Confusion de la faute et de la realisation du dommage*.

²⁴ По овима, до прикрате преко половине може доћи тек онда када, поред осталог, странке буду у заблуди о правој вредности ствари која је предмет уговора. Такав субјективни моменат се тражи у АГЗ-у, док по СГЗ-у није био потребан.

²⁵ Противно, др С. Јакшић, *Облигационо право*, стр. 176—177.

²⁶ Оштећење преко половине и зеленашки уговори, *Анали Правног факултета у Београду*, април — јуни, 1954. бр. 2, стр. 213.

преко половине утолико више што они нису обавезни услови прикраћења преко половине²⁷ (с обзиром на прихватљивија правила СГЗ-а). Ако је у заблуду прикраћеног довело неко треће лице, или ако га је на закључење уговора принудило такође теће лице (које није контрахент), онда се ту ради о ништавом уговору и нема потребе и услова за примену правила о прикраћењу преко половине. Овде су и принуда и заблуда спољни субјективни моменти, не потичу од уговарача, и због тога уговор није пуноважан од момента његовог настајања.

Према томе, могли бисмо закључити да треба да постоје следећи услови да би се могло говорити о прикраћењу преко половине:

1) да се ради о двостранотеретном, комулативном, грађанскоправном уговору;

2) да постоји прекомерно оштећење једне од странака, независно од тога да ли постоји заблуда оштећеног о правној вредности ствари, или принуда на закључење уговора са нееквивалентном престацијом од стране другог контрахента;

3) да је до прикраћења дошло у тренутку закључења уговора.

Сада се поставља питање која су дејства правила о прикраћењу преко половине, када конкретно (пored постојања апстрактних услова) можемо говорити о тој установи, тј. на који начин се долази до несразмере у предмету престације сауговарача.

II

УГОВОР И LAESIO ENORMIS

5. Еквивалентност у размени се појављује првенствено као економска категорија, као тежња субјеката размене да, у циљу задовољавања својих потреба, давањем одређене робе одређене вредности добију неку другу робу исте вредности. Овде право уствари економски смисао и оправдање размене производа рада (робу) и дефиницију једнакости робних вредности преузима из економије. Еквивалентност у робној размени, која назначавала једнакост прометне вредности размењених роба (роба — роба, новац—роба), мора постојати у тренутку закључења уговора.

Уговор је уствари форма економских односа која служи ради што боље заштите економске једнакости давања, и због тога је заштићена државном принудом, Према томе, ако се наруши принцип економске еквивалентности — што се види

²⁷ У том смислу: видети новију француску судску праксу (одлуке Касационог суда) која — тумачећи широко одредбе Code civil-а (арт. 1109—1118) који садржи правила о обавезијим субјективним условима *dommage anormal*-а — иде за тим да су довољни субјективни услови за постојање прикраћења преко половине, и према томе, проширује могућности реализације правила о консеквенцама те установе.

одмах из несклада између уговорених клаузула и фактичког стања или пак непосредно из уговора — онда и прикраћена страна може да заштити своје правне интересе тиме што ће активирати захтевом пред надлежним судом примену правила о прикраћењу преко половине.

Прикраћење преко половине јавља се најчешће код уговора о купопродаји, али може настати и код других двостранотеретних уговора (нпр. уговор о размени,²⁸ уговор о делу,²⁹ уговор о закупу, најму, итд.). Код свих тих уговора уговорене престације обавезују међусобно странке, али могу имати и неке ингеренције на права и обавезе трећих лица.

6. Због тога, ако дође до поремећаја еквивалентности давања, дејство уговора којим је једна странка прекомерно оштећена, се састоји у томе што таква стипулација може да утиче на промену постојећег правног односа I) између контрахената, и II) контрахената и трећих лица.

I) Какве су правне последице утуженог или приговореног прекомерног оштећења и какве су могућности да се прекомерно оштећена страна „обештети“?

1) Оштећена страна према Скици законика о облигацијама проф. Константиновића има право да у року од годину дана од дана закључења уговора захтева (а) поништење уговора и (б) повраћај у пређашње стање.

(а) Могућност постављања захтева за поништај (чл. 107 став 1. Скица) значи да је такав уговор *рушлив*, тј. релативно ништав; непостојање прикраћења преко половине није услов пуноважности уговора. Прикраћеној страни је остављена могућност и слобода да ради заштите и обезбеђења својих економских интереса, захтева од суда поништај уговора, ако је то за њу најповољније. То значи да ако она не тражи поништај, уговор остаје пуноважан, па без обзира на прикраћење преко половине.

Одрицање унапред од могућности поништења, како смо већ рекли, нема дејства.³⁰ Ово схватање је поред осталог заступљено и у наведеној судској одлуци, а и уопште у нашој судској пракси. Поништење уговора прикраћени не може захтевати ако несразмера не постоји више у време подизања тужбе. О овоме смо такође говорили у I одељку овога рада.

(б) Прикраћени контрахент може тражити у случају поништења, тј. поред поништења и повраћај у пређашње стање (*restitutio in integrum*). После поништења се сматра да уговор уопште није постојао. Поништај не може доћи у обзир код уговора у привреди, код алеаторних уговора, као ни код јавних продаја.³¹

²⁸ Вид. о томе dr Z. Ödön, Adásvétel és csere, стр. 227 и др.

²⁹ Вид., др Љ. Милошевић, Облигационо право, стр. 293.

³⁰ Вид., Скицу за законик о облигацијама, чл. 107 ст. 2; пресуду ВС НР Словеније, Гж. 33/57, 36. 1957. књ. II св. I, одлука бр. 114; С. Поповић, Одрицање од права..., стр. 30—31.

³¹ Исто, чл. 107 ст. 5.

2) Постоји и једна друга могућност, „спас“ за прикраћено лице. Наиме, уговор може остати на снази ако друга страна понуди *допуну* до праве вредности датог или обећаног.³² До тога може доћи ако прикраћено лице има интереса да уговор одржи на снази и ако је други сауговорач вољан да допуну вредност своје престације до износа праве вредности ствари коју је добио. Они се могу споразумети и у току спора. (У том случају би се поставило питање ко ће сносити трошкове парницења. Мислимо, да би ту странке требале да буду подједнако обавезана на плаћање трошкова судског поступка.) Међутим, најбоље је ако се они споразумју без парницења, и да оштећеном друга страна допуну дуговано до праве вредности престације. Но, због прикраћења преко половине не може се тражити поништење поравнања.³³

Раскиду и допуну има места не само код прикраћења преко половине код уговора у коме се као предмет обавезе појављују непокретности,³⁴ већ и код уговора који има за објект покретности.

II) Правила прикраћења преко половине се примењују не само између страна уговорница. Прикрата преко половине једне од странака има и одређене последице и *дејства према трећим лицима*.

У односу на трећа лица дејство прикрате преко половине је у томе што (1) право тражити раскинуће уговора због оштећења преко половине прелази и на наследника оштећеног лица.³⁵ Исто тако, прикраћени или његови наследници могу подићи тужбу за раскинуће уговора и противу наследника сауговорачевих. Противу правопријемника по закљученом уговору има места тужби за оштећење преко половине, а такође њу може правопријемник подићи. (чл. 867 СГЗ-а). (2) У односу на *tertia persona* прекомерно оштећење дејствује и онда када се ствар, предмет обавезе, налази код трећег лица по неком основу. Тада, зависно од основа државине тог лица примењују се општа правила грађанског и посебно облигационог права. (3) Изгледа да прикраћење преко половине има одређено дејство и према јемцу. Јасно је, да јемац, као акцесорни дужник у уговорном односу, не може бити прикраћен у случају када главни дужник исплати своју престацију којом је прикраћен у односу на повериоца. Међутим, када је главни дужник инсолвентан, и када акцесорни обвезник мора исплатити уговорену обавезу, поставило би се питање да ли је он у том случају прикраћено лице. Морамо рећи да је он свакако погођен и то у оној мери у којој мора више платити за пре-

³² Исто, чл. 107 ст. 4.

³³ Вид., чл. 1062 Скице за законик о облигацијама; § 560 СГЗ-а.

³⁴ Раскидању уговора због прекомерног оштећења у француској пракси је могуће само у случају ако се ради о купопродаји непокретности, кси је могуће само у случају ако се ради о купопродаји непокретности. То није у складу са нашим правним системом.

³⁵ § 394 СГЗ-а; Аранђеловић, Д., Оштећење..., оп цит. стр. 19.

стацију повериоца него што она стварно вреди. Јемац је у неповољнијој ситуацији док се не регресира од главног дужника. Он је у неповољнијем положају не зато што је главни дужник прикраћен, већ због тога што не може да користи она средства која представљају разлику између стварне вредности обвезе и већег износа који је платио место прикраћеног дужника. Он та средства не може користити до времена регресирања од главног дужника. Из свега тога излази да јемац није прикраћен, већ је само лице које је *погођено* прикраћењем преко половине.

III

ЗАКЉУЧАК

Будућу законски текст о прикраћењу преко половине треба да обезбеди што бољу правну заштиту прикраћене стране. У Скици за законик о облигацијама проф. Константиновића ова установа је постављена тако да заштиту у случају прикраћења преко половине странка може тражити у свакој прилици када је дошло до прикраћења у двостранотеретном уговору. Ево како она гласи у његовој редакцији (чл. 107): „1. Ако између обвеза страна уговорница у двостраном уговору постоји у време закључења уговора толика несразмера, да оно што је једна страна примила или треба да прими од друге стране не представља ни половину вредности онога што је она дала страни, или се обавезала дати или учинити, онда она може захтевати поништење уговора у року од једне године од његовог закључења. 2. Одрицање унапред од овога права нема дејства. 3. Поништење уговора не може захтевати ако наведена несразмера не постоји више у време подизања тужбе. 4. Уговор ће остати на снази, ако друга страна понуди допуну до праве вредности датог или обећаног. 5. Због ове несразмере не може се тражити поништење уговора у привреди, алеаторних уговора као ни јавних продаја.”

Ми бисмо се у целини сложили са таквом концепцијом прикрате преко половине. Ипак, предложили би неке корекције и допуне: (1) да се место термина „двострани уговор” употреби „двостранотеретни уговор”; (2) било би корисно у будућем законском тексту навести о каквој се вредности овде ради, тј. да се експлицитно употреби термин „прометна вредност” (како то неки законици изричито одређују), да би и лаицима било одмах јасно да се ту не укључује и афекциона вредност.

Јожеф Салма

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Систематска дела

- Агарков, М. М.** и гр. аутора, Совјетско облигационо право, општи део, Научна књига, Бгд., 1947.;
- Благојевић, др Борислав,** Грађанско-правни облигациони уговори, Издавачка секција Акционог одбора студената београдског Универзитета, Бгд., 1947.;
- Dekkers, Renné,** Précis de droit civil Belge, Tome deuxième, Bruxelles, 1955.;
- Ehrenzweig, dr Armin,** System des Österreichischen allgemeinen privatrechts, erste Hälfte, Das Recht der Schuldverhältnisse, Wien, 1920.;
- Јакшић, др Стеван,** Облигационо право, општи део, IV издање, Сарајево, 1962.;
- Константиновић, др Михаило,** Облигационо право, према белешкама са предавања, СС Правног факултета у Београду, 1959.;
- Лоза, др Богдан,** Посебни дио облигационог права, Грађанскоправни облигациони уговори, Завод за издавање уџбеника, Сарајево, 1961.;
- Милошевић, др Љубиша,** Облигационо право, Бгд., Научна књига, 1966.;
- Szkladits, dr Károly, Űjlaki, dr Miklós, és Villányi, dr László,** Kötelmi jog, Budapest, 1942, Grill Károly könyvkiadó;
- Стојчевић, др Драгомир,** Римско приватно право, Бгд., СА, 1968.;
- Zoltán, dr Ödön,** Adásvétel és csere, Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest, 1962.;

2. Монографије

- Аранђеловић, др Драгољуб,** О оштећењу реко половине код теретних уговора (laesio enormis), Бгд., 1905.;
- Борђевић, Живомир,** Принцип еквивалентности у облигационом праву, докторска дисертација, Бгд., 1956.;
- Борђевић, др Живомир,** Проблем еквивалентности облигационом праву, Бгд., 1968.;
- Henriot, Guy-Clode,** La dommage anormal, Editions Cujas, Paris, 1960.;
- Милошевић, Љубиша,** О зеленашком уговору, докторска дисертација — одбрањена дана 25. 12. 1957.;

3. Чланци

- Царић, Славко,** Оштећење преко половине, Гласник Адвокатске коморе АПВ, 1962, XI, бр. 1. стр. 5—13.;
- Константиновић, др Михаило,** Оштећење преко половине и зеленашки уговори, Анали Правног факултета у Београду, април—јуни, 1954.;
- Váradi, Tibor,** Erkölc és igazságosság mint korrektív a szocialista polgári jogban, Új Symposion, год. 1., бр. 1., 1965.;
- Поповић, Слободан,** Одицање од рава на раскид уговора због оштећења преко половине, Правни Живот, бр. 9—10, 1959, стр. 28—31.;

4. Закони

- Das allgemeine bürgerliche Gesetzbuch für das Kaisertum Oesterreich, von Joseph von Schen, Wien, 1896.;
- Константиновић, др Михаило,** Облигације и уговори, скица за законик о облигацијама, Бгд., 1969.;
- Polgári törvénykönyv, Közgazdasági és jogi könyvkiadó,** Budapest, 1967.;
- Вуковић, др Михајло,** Правила грађанског законика, с накнадним прописима, судском праксом, напоменама и подацим из латературе, Згб., 1961.;
- Закон о промету земљишта и зграда, Службени лист ФНРЈ 26/54.

ЗАБРАНА БАВЉЕЊА ОДРЕБЕНИМ ЗАНИМАЊЕМ

1. Забрана бављења одребеним занимањем данас у нашем позитивном праву представа једну од мера безбедности, која је предвиђена у члану 61. — б Кривичног законика.

Међутим, ова мера у савременом кривичном законодавству европских земаља има различит значај и карактер. Наиме, нека од ових законодавстава предвиђају забрану бављења одребеним занимањем као казну, као што је то случај са Кривичним законом РСФСР, који у свом члану 29. даје овој мери карактер како главне тако и споредне казне. По совјетском законодавству као главна казна она се може изрећи кад су, о обзиром на карактер кривичних дела извршених у служби или при вршењу одребених занимања, установи да је немогуће да осуђени и даље врши одребене дужности или да се бави одребеним занимањем. Но, као споредна казна она се може изрећи уз казну лишења слободе.¹ Исти је случај и са Кривичним закоником Чехословачке који предвиђа забрану бављења одребеним занимањем и као споредну и као главну казну.² Међутим, Кривични законик Мађарске предвиђа ову меру само као споредну казну.³

У законодавствима једног мањег броја европских земаља забрана бављења одребеним занимањем се предвиђа као мера безбедности. То је случај на пример са законодавством СР Немачке и Данске. Према КЗ СР Немачке да би се ова мера могла да изрекне потребно је да постоји осуда учиниоца на казну лишења слободе у трајању од најмање 3 месеца и да је учинилац дела у питању извршио ово злоупотребавајући свој позив или занимање.⁴ Међутим, Кривични законик Данске ову меру схвата као забрану вршења одребене делатности или професије за коју је потребна специјална дозвола или одобрење надлежне јавне власти односно као забрана вршења делатности или професије само у одређеној форми.⁵

2. У нашем поратном кривичном праву забрана бављења одребеним занимањем била је предвиђена као казна.⁶ По Кривичном законiku — Општи део, из 1947. године судови су ову казну изрицали и као главну и као споредну кад је у закону била предвиђена за кривично дело (чл. 49.). Ако је била изрицана као главна казна она је могла бити изречена као трајна или као времена. У случају да је била изрицана као време-

¹ Б. В. Здравомислов, С. Г. Келина, Ш. С. Рапковская: Советское уголовное право, общая часть, Москва, 1964, стр. 247.

² Кривични законик СР Чехословачке, изд. Института за криминалистичка истраживања, Београд 1966, стр. 25.

³ Кривични законик НР Мађарске, изд. Института за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд 1965, стр. 28.

⁴ Schönke-Schöder, Strafgesetzbuch-Kommentar, München-Berlin 1970, стр. 231.

⁵ В. Љ. Лазаревић: Казне и мере безбедности у савременом кривичном праву, Београд 1969, стр. 184.

⁶ Моша Пијаде: Коментар Општег дела Кривичног законика, Београд 1948, стр. 159—160.

на, она није могла бити краћа од 6 месеци ни дужа од 5 година. У случају кад ова казна у закону није била изричито предвиђена за одређено дело (чл. 29. с. 2 ОКЗ) или ако је била прописана факултативно она се могла изрећи као споредна казна, само у случају ако је учинилац своје занимање злоупотребио за извршење кривичног дела или ако би даље бављење учиниоца таквим занимањем било друштвено опасно.

У Кривичном законiku из 1951. године забрана бављења одређеним занимањем је задржала карактер казне. Но, тадашњи члан 35. КЗ, допуњавао је раније члан 49. ОКЗ у два правца.⁷ Општем услову да је учинилац злоупотребио своје занимање ради извршења кривичног дела или да би његово даље бављење тим занимањем било опасно, био је придодат и један посебан услов да се ова казна могла изрећи само при осудама на казну строгог затвора и то ако ова није мања од 3 године. На тај начин ова казна је постала споредна казна, која се у смислу члана 26. КЗ могла изрећи и кад није била прописана за одређено кривично дело.

Закон о изменама и допунама КЗ из 1959.⁸ укинуо је члан 35. КЗ. Забрана бављења одређеним занимањем од тада је могла да буде изречена само као мера безбедности која је до- била своје место у члану 61. — б КЗ.

3. Забрана бављења одређеним занимањем представља једну врсту санкција — мере безбедности. Ова врста санкција — мере безбедности биле су предложене крајем XIX в. од стране италијанске позитивне школе као једно средство замене казне и читавог класичног казног система, обзиром да су се показали по учењу те школе као неефикасни инструменти у борби друштва против криминалитета. Но касније социолошка школа је заступала схватање да казна и даље треба да остане као основна кривична санкција у борби против криминалитета, али да поред ње као репресивног средства у ову борбу треба увести и мере безбедности као превасходно превентивно средство и као нову санкцију за оне случајеве у којима би она могла боље да заштити друштво од казне.⁹ Ово учење социолошке школе било је прихваћено у кривичним законодавствима почетком XX века и то први пут у норвешком КЗ из 1902. године. Од тада долазило је до постепеног увођења у поједине кривичне законике одредаба о овој врсти кривичне санкције. Но, из разумљивих разлога број појединих мера безбедности предвиђених у појединим кривичним законикима негде је био мањи, а негде већи. Међутим, може се запазити да се тај број временом повећавао. У тим размерама и забрана бављења одређеним занимањем као једна врста мера безбедности је крчила себи пут и добијала одговарајуће место у појединим кривичним законикима, о чему је већ раније било речи.

⁷ Ј. Таховић: Коментар Кривичног законика, Београд 1957, стр. 150.

⁸ „Службени лист ФНРЈ”, бр. 30/1959.

⁹ М. Радовановић: Кривично право СФРЈ — Општи део, Београд 1966, стр. 368.

Полазећи од таквог развојног пута мера безбедности уопште, а посебно забране бављења одређеним занимањем, неопходно је открити значење и обележја ове мере као и њен прави смисао. При решавању овог проблема мора се поћи од општих карактерних особина мера безбедности доведених у везу са специфичностима ове мере.

Несумњиво је да способност и стручност једног лица могу да буду повод за извршење друштвено опасних дела. У обављању неких занимања могу се извршити нека кривична дела. Тако на пример ако лекар изврши недозвољени побачај. Исто тако многа занимања су повезана са посебним дужностима које произилазе из самог њиховог друштвеног значаја. Тако, то ће бити случај са хемичарем који може у вршењу своје дужности да састави неки отровни напиток за извршење кривичног дела убиства.

Због тога већа способност неког лица може у датим ситуацијама да представља већу опасност за правно заштићена добра или интересе. Таква опасност може се отклонити, а друштво од ње заштитити ако се стручно способном лицу онемогући за извесно време реализација тих опасних способности и стручности, у случајевима када их је он злоупотребио извршавајући кривично дело, односно ако постоји опасност од даљег обављања одређеног занимања од стране учиниоца кривичног дела. Са тих разлога забрана бављења одређеним занимањем се појављује као једно средство којим се друштво штити од криминалитета. То је једно материјално обележје ове мере, које је иначе заједничко за све кривичне санкције.

По свом дејству забрана бављења одређеним занимањем за учиниоца представља једно зло које се састоји у забрани вршења његовог занимања за један дужи период. То може да буде по нашем КЗ период од једне до десет година после извршене или опроштене казне. Садржај овог зла је очигледан када се зна да га оно доводи у ситуацију да се после извршене казне дуже времена не бави својим занимањем, за које се, иначе, годинама припремао и оспособљавао. Егзистентни разлози налажу потребе овом лицу да се бави неким другим занимањем које није обухваћено изреченом забраном. А саме чињенице да прелазак на лакше и мање уносније занимање или пак оспособљавање за обављање било којег занимања из чл. 61. — б КЗ, траје годинама и стварност да се осуђена лица врло тешко запошљавају на радним местима на којима се врше таква занимања, говоре саме за себе какво је зло погодило учиниоца кривичног дела. Са овог становишта посматрана забрана бављења одређеним занимањем се појављује као мера која се састоји у злу за учиниоца кривичног дела садржаном у забрани вршења његовог занимања, па би стога ово зло представљало друго обележје посматране мере.

Ова мера безбедности као и остале кривичне санкције може бити одређена само законом и може да буде изречена само од стране суда на основу поступка одређеног у закону.

Као посебно обележје ове мере безбедности, које чини њен правни основ, појављује се само опасно стање учиниоца кривичног дела. То опасно стање се састоји у посебном својству учиниоца кривичног дела — наклоности, склоности ка вршењу кривичних дела,¹⁰ које се испољава при извршењу одређеног кривичног дела, било да ово дело учинилац остварује злоупотребавајући своје занимање или пак да његово даље бављење таквим занимањем представља друштвену опасност.

Најзад као још једно својство ове мере може се навести да се она изриче против учиниоца као извршиоца кривичног дела.

На основу изложених обележја може се забрана бављења одређеним занимањем, као једна врста мера безбедности, окарактерисати као средство заштите друштва од криминалитета, предвиђено у закону коју изриче суд против извршиоца, који је злоупотребио своје занимање односно чије бављење тим занимањем је друштвено опасно, због његовог опасног стања испоњеног кривичним делом и која се састоји у забрани вршења његовог занимања.

По својој природи забрана бављења одређеним занимањем има превентивни карактер, па се према овоме може одредити и њена сврха. Њена крајња, општа сврха би била заштита друштва од криминалитета. Ово је сврха и других мера безбедности, као и осталих кривичних санкција. Но, поред ове опште, ова мера има и своју посебну сврху. Посебна сврха забране бављења одређеним занимањем састојала би се у спречавају поновног вршења кривичног дела од стране лица, које је злоупотребило своје занимање за извршење кривичног дела.

4. Према важећем кривичном законодавству мера безбедности забране бављења одређеним занимањем може се изрећи као забрана вршења одређеног позива или као забрана вешања самосталности или као забрана вршења неке дужности која је везана за самостално располагање или руковање друштвеном имовином или чување ове имовине и то само када је учинилац кривичног дела злоупотребио свој позив, самосталну делатност или одређену дужност ради извршења кривичног дела или ако се основано може сматрати да би његово даље бављење таквим занимањем било опасно (чл. 61. — БКЗ).

Ову меру суд „може” — што значи факултативно да учиниоцу кривичног дела изрекне и то ако су испуњена два услова.

Први услов садржи две алтернативе. Наиме, прва алтернатива захтева да је учинилац злоупотребио своје занимање (позив, самосталну делатност, односно дужност, која је везана за самостално располагање или руковање друштвеном имовином или чување ове имовине). О тавквој злоупотреби може бити речи када је учиниоцу стручна способност и знање које му пружа његово занимање било средство за извршење кривичног дела. То ће бити случај када бравар направи оруђа за проваљивање или лекар изврши недозвољени побачај. Друга ал-

¹⁰ Ј. Таховић: Кривично право — Општи део, Београд 1961, стр. 250.

тернатива ће постојати када је даље бављење учиниоочево горњим занимањима било друштвено опасно. Ако се анализира ова последња алтернатива — услов може се запазити да би он био испуњен када учинилац својим поступцима је показао да није способан да врши такво занимање па је отуда вршећи занимање склон вршењу извесних кривичних дела. То би био случај на пример када шофер врши кривично дело угрожавања јавног саобраћаја, јер му нису позната саобраћајна правила или није упуњен у исправност рада мотора; лекар вршењу кривичног дела несавесног лечења, ако изврши хируршки захват који је у опреци са правилима медицинске струке, па пацијент умре, итд.

Други услов за изрицање ове мере закон поставља у ставу 3. члана 63. — а КЗ, у виду захтева да је суд истовремено осудио на казну учиниоца кривичног дела.

У случају када су испуњени горњи услови суд може изрећи забрану вршења одређеног позива, самосталне делатности или дужности везане за руковање или располагање друштвеном имовином или чување ове имовине. Но, у судској пракси и теорији се јавља низ интересантних проблема у вези са остварењем и спровођењем у живот ове мере. Судска пракса је нарочито неуједначена у погледу обима и начина конкретизације ове мере безбедности.¹¹

Под занимањем у смислу члана 61 — б КЗ подразумевају се разноврсни и многобројни позиви, самосталне делатности и дужности везане за самостално располагање или руковање друштвеном имовином или чување ове имовине. Због тога је неопходно потребно у сваком конкретном случају утврдити на која занимања ова забрана треба да се односи обзиром на захтев у чл. 61 — бКЗ да мора да се ради о „одређеном“ позиву, самосталној делатности односно дужности. Овде пре свега настаје питање да ли она може да се односи како на она занимања која је учинилац стекао пре, тако и на она која је он стекао после извршења кривичног дела, а која немају везе са кривичним делом. Полазећи од тога да се забрана бављења одређеним занимањем као мера безбедности може изрећи за одређено занимање а да је учинилац злоупотребио то занимање при извршењу кривичног дела односно да је даље обављење тог занимања од стране њега друштвено опасно могло би се закључити да се забрана односи на вршење оног занимања које је учинилац обављао у време извршења кривичног дела. На овом становишту стоји и наша судска пракса.¹²

Но овим проблем је делимично решен, јер пут за примену ове мере води ка утврђивању која су то одређена занимања која је учинилац обављао у време извршења кривичног дела.

¹¹ В. пресуда Врховног суда Југославије, Кж 5/68 од 10. јуна 1968, обј. Збирка судских одлука, књига XIII, св. 3, Београд 1968, одлука бр. 248, стр. 31.

¹² Уп. пресуда Врховног суда Југославије, Кж 150/65 од 16. фебруара 1960, Збирка судских одлука, књ. XI, св. 1, Београд 1966, одлука бр. 1, стр. 14.

У ставу 1. чл. 61 — б КЗ одређено је да суд, под условима из става 2, може учиниоцу кривичног дела „забрани вршење одређеног позива, (одређене) самосталне делатности или неке дужности која је везана за самостално располагање или руковање друштвеном имовином или чување те имовине.” У конкретизацији ове законске одредбе обавеза суда се своди да одреди обим односно границе забране које изриче. У решавању овог проблема када је у питању вршење позива или самосталне делатности онда не настају неке посебне тешкоће, обзиром да су ови појмови у нашем правном систему и пракси и појмовно и термилошки довољно издиференцирани. По природи ствари у тим случајевима би се забрана односила на онај позив односно самосталну делатност којом се је учинилац бавио у време извршења кривичног дела и коју је злоупотребио ради извршења кривичног дела, односно на онај позив или самосталну делатност чије би даље бављење од стране учиниоца представљало друштвену опасност.

Међутим када је у питању дужност везана за самостално располагање или руковање друштвеном имовином или чување ове имовине онда настају ванредне тешкоће у примени ове мере. Оне произилазе из чињенице да данас ове дужности код нас представљају прави колор обзиром на њихову разноврсност и различитост. То могу да буду на пример дужности директора, комерцијалисте, пословође продавнице, благајника, шефа набавног одељења, магационера, кондуктера аутобуса, ноћног чувара итд. Поједине од ових дужности нису довољно утврђене ни по називу а ни по садржају овлашћења и дужности. Суочавајући се са оваквом стварношћу и законском одредбом о забрани „неке” дужности везане за самостално располагање или руковање друштвеном имовином или чување ове имовине треба тражити и наћи решења која задовољавају захтеве који налаже дух одредбе чл. 61—б КЗ а да њена конкретизација не посегне на право на рад учиниоца уопште. При овоме ваља имати на уму да законодавац када говори о забрани „неке” дужности, очигледно није имао на уму забрану вршења свих дужности. Законски излаз „неке” дужности указује на обавезу суда да конкретизује и јасно одреди обим забране које изриче. Но при томе, он не онемогућује суд да поред дужности коју је учинилац злоупотребио односно чије даље вршење од стране учиниоца је друштвено опасно, забрани и вршење и неких других сродних или виших дужности које су везане за самостално располагање или руковање друштвеном имовином или чување ове имовине. Тако би на пример, забрана једном благајнику који је извршио кривично дело проневере да врши дужност директора била сасвим оправдана и целисходна. Према томе ова забрана се може односити како на неку тако исто и на један узак круг дужности који је у тесној вези са оном дужношћу коју је учинилац обављао за време извршења кривичног дела. На овај начин омогућава се остварење превентивне сврхе која се применом ове

мере безбедности жели постићи. Ово становиште је стога оправдано и целисходно а на њему стоји и наша судска пракса.¹³

5. На крају целисходно је истаћи да забрана бављења одређеним занимањем као мера безбедности није ни честа а ни ретка појава у судској пракси. Но њено сагледавање у датим релацијама неопходно је за превентивно деловање у области заштите међусобних односа и друштвене сигурности. У оквиру настојања што потпуније заштите ових добара забрана бављења одређеним занимањем несумњиво представља допринос даљим позитивним кретањима.

Др ДУШАН С. ЈАКОВАЉЕВИЋ

¹³ В. пресуда Врховног суда Југославије, Кж 5/68 од 11. јуна 1968, Збирка судских одлука, књ. XIII, св. 3, Београд 1968, одлука бр. 248, стр. 31.

ИЗ СУДСКЕ ПРАКСЕ

Изрицање воспитне мере за кривична дела и стицају (ВСВ бр. Кжн. 16/970).

У случају ако се након изречених воспитних мера утврди да је малолетник после њиховог изрицања учинио кривично дело, тада суд не врши замењивање раније изречених воспитних мера, већ ће по правилној примени закона јединствено ценити сва та дела, не одређујући за свако дело посебну меру.

Саизвршилаштво (ВСВ бр. Кж. 283/970).

Саизвршилаштво постоји када више лица учествују у извршењу кривичног дела, па стога није нужно да сви саизвршиоци учествују у свим делатностима из којих се састоји извршење кривичног дела — под условом да код свих саизвршилаца постоји свест о заједничкој сарадњи у извршењу одређене радње која представља кривично дело.

Кривично дело силовања (ВСВ бр. Кж. 376/970).

Радња извршења кривичног дела силовања из чл. 179. КЗ састоји се од две делатности — принуде и обљубе, тако да принуда претходи обљуби. Из тога произлази да са предузимањем прве делатности — при-

нуде ради извршења обљубе започиње радња извршења кривичног дела силовања.

Брачни друг је овлашћен да од другог брачног друга тражи путем привремене наредбе издавање оних личних и нужно потребних покретнина без којих би била доведена у питање његова egzистенција (ВСВ бр. Гж. 503/970).

I. ст. пресуда је одбила тужбени захтев. Уложена жалба је делимично основана, I. ст. пресуда укинута у делу у коме је одбила захтев тужитељице да јој тужени привременом наредбом изда њене личне, покретне ствари, за свакодневну употребу, а из разлога:

Што се пак тиче захтева за издавање привремене наредбе ради предаје одређених ствари тужињи за свакодневну употребу, у том делу је жалба основана.

Имајући у виду пропис чл. 6. ст. 3. Закона о имовинским односима брачних другова, затим члана 11. ОЗБ, те одредбе чл. 38. Основног закона о односима родитеља и деце и коначно правна правила Закона о извршењу и обезбеђењу, жалбени суд сматра да је један брачни друг овлашћен да од другог брачног друга захтева путем привремене наредбе издавање оних покретних ствари

које су нужне за свакодневну личну употребу, а без којих би било доведено у питање egzистенција другог брачног друга.

Захтев за успостављање пређашњег стања у вези ништавног уговора о замени стана има се остваривати према свим учесницима као нужним супарничарима, а не само према једном (ВСВ бр. Гзз. 33/970).

I. ст. суд је одбио тужбени захтев, II ст. суд га је уважио. Јавни тужилац САПВ ставио је захтев за заштиту законитости, који је уважен, а из разлога:

Уговор о замени стана је ништав, јер није добио сагласност даваоца стана. Али, потребно је било да се у I. ст. поступак позову све странке учеснице у замени, а не само једна, јер се питање васпоставе пређашњег стања има јединствено да решава за све учеснике, у замени.

ИСПРАВКА

У чланку је објављен под насловом: „Право железнице да наплати мање плаћену возарину“ поткрале су се омашком извесне грешке које могу да смисао истог измене.

1) На страни 14. „Гласника“ бр. 8. у 1970. год. пети став треба да гласи: „Општински суд у Кули је у овом предмету заказао расправу и под бр. П. 621/69 од 4. новембра 1969. донео пресуду којом је свој платни налог бр. Пл. 1967/69 од 16. септембра 1969. године одржао на снази и туженог обвезао на плаћање парничних трошкова.“

2) На страни 16. у фусноти говори се о делима објављеним на француском и америчком језику, а треба да стоји на француском и немачком језику.

СВЕ УПЛАТЕ ЗА АДВОКАТСКУ КОМОРУ У САПВ ВРШЕ СЕ НА ТЕКУЋИ РАЧУН БРОЈ 657-8-41-9. ПРИЛИКОМ УПЛАТЕ ТРЕБА НАЗНАЧИТИ НА ИМЕ ЧЕГА СЕ УПЛАТА ВРШИ.

КЊИГОВОДСТВО КОМОРЕ

АДВОКАТСКА КОМОРА У САПВ НАЛАЗИ СЕ У НОВОМ САДУ, УЛИЦА ЗМАЈ ЈОВИНА БРОЈ 20/1. СВА ПИСМА СЛАТИ НА ТУ АДРЕСУ. КОМОРА ПРИМА СТРАНКЕ, СВАКИ ДАН, СЕМ СУБОТЕ, НЕДЕЉЕ И ДРЖАВНИХ ПРАЗНИКА, ОД 8 ДО 12 ЧАСОВА ПРЕ ПОДНЕ.

ОГЛАШАВАЈТЕ У „ГЛАСНИКУ“ АДВОКАТСКЕ КОМОРЕ У САПВ, ЈЕР БЕТЕ, НА ТАЈ НАЧИН, ПОСТИЋИ НАЈВЕЋИ УСПЕХ КОД СВИХ ПРАВНИКА ВОЈВОДИНЕ.

„ГЛАСНИК“ излази сваког месеца / Издавач и власник: Адвокатска ко-
мора у САПВ, Нови Сад, Змај Јовина 20 / Уређује одбор: Милорад Ботић,
гл. и одг. уредник. Коста Хаџи, уредник, Славко Мишић, Оливер Но-
ваковић и Золтан Корхеџ чланови одбора / Одговорни уредник:
Милорад Ботић, адвокат, Нови Сад, Нар. хероја 6 / Текући рачун:
657-8-419 / Годишња претплата 30 н. д. / Цена једног броја 3 н. д. / Штампa
„Будућност“, Нови Сад, Шумадијска 12

